

УДК 343.97:332.3

DOI: 10.36550/2522-9230-2023-15-163-167

Миколаєнко Роман Володимирович,аспірант кафедри адміністративного та фінансового права
Національного університету біоресурсів і природокористування України

e-mail: rvm.private@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0007-3140-4621>

РОЛЬ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ЗАПОБІГАННІ КОРУПЦІЇ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

У статті досліджена проблематика ролі й місця інститутів громадянського суспільства у питаннях запобігання корупції у сфері земельних відносин. Констатовано, що сфера земельних відносин, відповідно чинній Антикорупційній державній стратегії та Державній програмі її реалізації визначена як така, що має високі корупційні ризики. Власне відкриття ринку земель сільгосппризначення додатково підвищує відповідні корупційні ризики, оскільки земля є об'єктом підвищеного інтересу для всіх громадян. Йдеться про те, що в Україні попри явні здобутки в реалізації антикорупційних запобіжників (прийняття системи антикорупційних законів, створення спеціалізованих антикорупційних органів, поступове підвищення рівня прозорості влади тощо), суспільство й надалі значною мірою залишається стороннім спостерігачем антикорупційних заходів, а не безпосереднім їх учасником. При цьому діяльність профільних державних органів ще не набула повної ефективності, а вплив громадянського суспільства на розробку та реалізацію антикорупційної політики залишається ще далеко не достатнім. Закон України «Про запобігання корупції» передбачає участь громадськості у заходах щодо запобігання корупції через спроможність проводити/замовляти проведення громадської антикорупційної експертизи нормативно-правових актів та їх проектів, подавати за результатами експертизи пропозиції, отримувати від відповідних органів інформацію про врахування поданих пропозицій. Роль громадськості у цілому та нормативно-врегульованих громадських організацій вбачається наразі надзвичайно важливою. Окрім того, саме ті, які мають максимальну легітимність та є обов'язковими в діяльності системи нових правоохоронних органів України, отримали від законотворця доволі потужні повноваження. Втім, важливим є їх чітке закріплення у вітчизняному законодавстві, позаяк такі повноваження на нормативному рівні не є чітко конкретизованими. Запропоновано зміни до системи чинного вітчизняного законодавства: 1) такий інструментарій конкурсного відбору, який би забезпечив добір у склад членів Громадської ради при органах у сфері запобігання та протидії корупції лише осіб, які користуються абсолютним авторитетом у професійному середовищі та мінімізував би саму можливість застосування корупційної складової при процедурі конкурсного відбору; 2) обов'язковість проведення громадськими організаціями експертизи законопроектів на предмет наявності антикорупційних ризиків.

Ключові слова: запобігання корупції; громадянське суспільство; сфера земельних відносин; корупційні прояви; антикорупційна експертиза; протидія корупції.

Mykolaenko R. THE ROLE OF CIVIL SOCIETY INSTITUTIONS IN PREVENTING CORRUPTION IN THE SPHERE OF LAND RELATIONS

The article examines the role and place of civil society institutions in preventing corruption in the field of land relations. It is stated that the sphere of land relations, according to the current Anti-Corruption State Strategy and the State Program for its implementation, is defined as having high corruption risks. The actual opening of the agricultural land market further increases the relevant corruption risks, since land is an object of high interest for all citizens. The point is that in Ukraine, despite obvious achievements (creation of specialized anti-corruption bodies, gradual increase in government transparency, adoption of a system of anti-corruption laws, etc.), society remains largely an outside observer of anti-corruption measures rather than a direct participant in them. At the same time, the activities of the relevant state bodies have not yet become fully effective, and the influence of civil society on the development and implementation of anti-corruption policy remains far from sufficient. The Law of Ukraine "On Prevention of Corruption" provides for public participation in measures to prevent corruption through the ability to conduct/order a public anti-corruption expert review of regulatory legal acts and their drafts, submit proposals based on the results of the review, and receive information from the relevant authorities on the consideration of the submitted proposals. The role of the public and legally regulated civil society organizations is now seen as extremely important. In addition, the latter, which have the maximum legitimacy and are mandatory in the activities of the system of new law enforcement agencies in Ukraine, have been granted quite powerful powers by the legislator. However, it is important that they are clearly enshrined in domestic legislation, since such powers are not clearly specified at the regulatory level. The author proposes changes to the system of current domestic legislation: 1) a competitive selection tool that would ensure that only persons who enjoy absolute authority in the professional environment are selected as members of the Public Council at the bodies in the field of preventing and combating corruption and minimize the possibility of using the corruption component in the competitive selection procedure; 2) the obligation for public organizations to conduct an examination of draft laws for the presence of anti-corruption risks.

Key words: prevention of corruption; civil society; land relations; corruption; anti-corruption expertise; countering corruption.

Постановка проблеми. Корупція в нашій країні давно вже постала надзвичайно прибутковим, а отже, вигідним бізнесом, учасники якого навряд чи зацікавлені в здійсненні реальних заходів протидії їй. Це відноситься насамперед до представників системи публічного управління, які постають важливими суб'єктами формування і реалізації публічної політики у сфері земельних відносин.

Зокрема, сфера земельних відносин, відповідно чинній Антикорупційній державній стратегії [1] та Державній програмі її реалізації [2] визначена як така, що має високі корупційні ризики. Водночас, суб'єкти визначення такої оцінки представлені трьома групами респондентів: 1) експертне незалежне середовище; 2) представники бізнесу; 3) громадяни, які під час опитування (здійсненого спільно з громадськими антикорупційними організаціями) вказували свою думку відповідно до представлених питань.

В умовах, коли корумпована влада виявляє неефективність і імітаційний характер проведеної нею антикорупційної політики, все більш очевидною стає необхідність активного залучення інших ресурсів – а саме, громадянського суспільства. Усвідомлення на найвищому рівні збитку від корупційних проявів, що досяг вже критичних масштабів і загрожує національній безпеці країни, виразилося в конкретні заходи, що під час воєнного стану, є особливо чутливими для суспільства.

В Україні попри явні здобутки в реалізації антикорупційних запобіжників (прийняття системи антикорупційних законів, створення спеціалізованих антикорупційних органів, поступове підвищення рівня прозорості влади тощо), суспільство й надалі значною мірою залишається стороннім спостерігачем антикорупційних заходів, а не безпосереднім їх учасником. При цьому діяльність профільних державних органів ще не набула повної ефективності, а вплив громадянського суспільства на розробку та реалізацію антикорупційної політики залишається ще далеко не достатнім. Активність значної кількості громадських організацій зводиться лише до надання юридичної допомоги громадянам або передбачає пряме перехоплення правоохоронних функцій. В обох випадках така діяльність не відображає справжнього антикорупційного потенціалу інститутів громадянського суспільства. Його вивільнення можливе лише в умовах їх комплексної співпраці з органами державної влади та місцевого самоврядування й пересічними громадянами в рамках реалізації цілісної системи державної антикорупційної політики. Необхідність у її прийнятті та реалізації в Україні поставала вельми нагальною тривалий час (до прийняття у 2022 і 2023 роках відповідно). За цих умов формування її законодавчої та інституційної основи для легальної та демократичної взаємодії з інститутами громадянського суспільства є прямим завданням держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Роль інститутів громадянського суспільства щодо запобігання корупції у сфері земельних відносин постала прямо чи опосередковано предметом дослідження багатьох науковців, серед яких В. Василенко, О. Бусол, О. Гулак, В. Дорошенко, Б. Заяць, Д. Калмиков, І. Кириченко, І. Коліушко, О. Костенко, В. Курило, Н. Левчук, О. Лемєнов, Б. Малишев, А. Марчук, М. Мельник, Д. Михайленко, С. Невмержицький, В. Нестерович, А. Новак, А. Сіра, Р. Сіверс, В. Трепак, Т. Федоренко, О. Шкурпат, Ю. Якименко та ін. Їх доробок постав вагомим внеском у осмислення такого явища, як корупція у сфері земельних відносин та ролі громадських інститутів у запобіганні й протидії її проявам.

Мега статті полягає у аналізі ролі й місця інститутів громадянського суспільства у запобіганні корупції у сфері земельних відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Власне відкриття ринку земель сільгосппризначення, саме по собі, вже підвищує відповідні корупційні ризики. Адже, земля є об'єктом підвищеного інтересу для всіх громадян, оскільки, відповідно до Конституції України, постає об'єктом права власності українського народу. Враховуючи порівняно нещодавнє прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» [3] та відповідних змін до Земельного Кодексу України [4], вищевикладена теза є особливо актуальною [5; 6; 7].

Значимість залучення інститутів громадянського суспільства до механізму запобігання корупції окремо підкреслюється в Антикорупційній стратегії [1]. Зауважимо, що тривалий проміжок часу «неприйняття» у стінах Верховної Ради України Державної антикорупційної стратегії, яка, до того ж вимагає окремо розробки й прийняття, на рівні Кабінету Міністрів України, відповідної Програми щодо її реалізації віддзеркалює у досить негативному ракурсі антикорупційні устремління нашої держави та й, у цілому, стримує реалізацію та ефективне застосування тих механізмів, що вже прописані у інших антикорупційних законах.

Кириченко І. слушно зауважує, що сучасне суспільство не здатне жити й розвиватися в жорстких лещатах централізованого управління. Тому ієрархічна модель управління має бути доповнена самоорганізованими структурами громадянського суспільства та об'єднаннями соціального капіталу, які виникають спонтанно. Що не може вирішити державна машина, то на місцях вирішують, об'єднавшись, вільні громадяни, виробляючи «соціальні рішення» [8; 9].

Власне, реорганізація системи органів, які наділені виключними повноваженнями у сфері запобігання корупції, вочевидь, не досягла очікуваних результатів, що обумовлено насамперед відсутністю належним чином сформованої практичної стратегії запобігання корупції, що призвело до зональності превентивного впливу та визначило подальшу незадовільність ступеня антикорупційного ефекту [10, с. 15] й впроваджених вкрай важливих нововведень як у цілому, так і в окремих сферах суспільних відносин, серед яких земельна виступає к одна з пріоритетних.

Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування (ст. 5 Конституції України) [11]. Дана правова норма визначає домінуючий характер впливу громадських інститутів на процеси у сфері реалізації публічної влади, що обумовлюють можливі зміни політики державних органів та місцевого

самоврядування, які є безпосередніми суб'єктами у досліджуваній нами сфері. Водночас, така участь є досить обмеженою та пов'язана як і з нормативними регуляторами, так і готовністю суспільства брати на себе передбачену Конституцією відповідну роль безпосередньою.

Контроль, як відомо, виступає в якості однієї з основних функцій публічного управління: він дозволяє не тільки виявити недоліки, але і запобігти появі нових, знайти альтернативні шляхи розвитку. На необхідності зокрема громадського контролю наголошують практично всі дослідники і політики, що займаються вивченням проблем запобігання, виявлення і протидії корупції та взаємодії суспільства і держави. Сутність громадянського контролю в боротьбі з корупцією полягає в участі інститутів громадянського суспільства у цьому процесі шляхом здійснення контролю за публічною діяльністю, зокрема, у сфері земельних відносин, а також за допомогою власних ресурсів, зокрема, здійснюючи незалежну антикорупційну експертизу.

Закон України «Про запобігання корупції» передбачає участь громадськості у заходах щодо запобігання корупції через спроможність проводити/замовляти проведення громадської антикорупційної експертизи нормативно-правових актів та їх проектів, подавати за результатами експертизи пропозиції, отримувати від відповідних органів інформацію про врахування поданих пропозицій. Результати антикорупційної експертизи, у т. ч. громадської, підлягають обов'язковому розгляду суб'єктом видання/прийняття відповідного акта, його правонаступником або суб'єктом, до якого перейшли відповідні нормотворчі повноваження в цій сфері [12]. Власне, ефективність антикорупційної експертизи залежить від суб'єкта її здійснення. Особливе місце відведено антикорупційній експертизі, що здійснюється профільним комітетом Верховної Ради України. Цей комітет забезпечує процес підготовки висновків антикорупційної експертизи на законопроекти, що надходять на розгляд парламенту. Зауважимо, що частка негативних висновків (зокрема, яка у 2013–2016 рр. становила 5,9 %) цього комітету на законопроекти є значно нижчою від частки таких же, підготовлених за результатами громадської антикорупційної експертизи. Наприклад, у 2014 р. вказаний комітет знаходив корупційні ризики лише у 2,6 % проаналізованих законопроектів, тоді як громадськість – у 82 % [13, с. 158]. Протягом наступних років ситуація значно оптимізувалася, водночас різниця так і лишилась доволі значною.

Роль громадськості у цілому та нормативно-врегульованих громадських організацій вбачається наразі надзвичайно важливою. Окрім того, саме ті, які мають максимальну легітимність та є обов'язковими в діяльності системи нових правоохоронних органів України, отримали від законотворця доволі потужні повноваження. Втім, важливим є їх чітке закріплення у вітчизняному законодавстві, позаяк, як показує дослідження, подеколи такі повноваження на нормативному рівні не є чітко конкретизованими. Таким чином, саме контролююча роль громадськості за діяльністю, зокрема, органів, які наразі виконують як превентивні, так і функції протидії у сфері правопорушень, скоєних насамперед посадовими особами зі значними публічними повноваженнями та держслужбовцями, є досить вагомою і від рівня її реалізації багато у чому і залежить рівень ефективності таких державних інституцій. В час, коли держава Україна, піддалась масштабній військовій агресії зі сторони сусідньої країни, протягом року українці мужньо захищають свою ЗЕМЛЮ саме завдяки самоорганізації громадянського суспільства у різних її проявах, на чому, власне, акцентують увагу більшість експертів. І саме громадськість постала тією рушійною силою, яка й спричинила згуртованість та стійкість і публічних інституцій перед «обличчям» воєнної загрози [14].

Особливо важливими постають і контрольні функції зі сторони громадськості. Зокрема, з-поміж декількох видів контролю за діяльністю основного вітчизняного антикорупційного органу, а саме, Національного агентства з питань запобігання корупції, базовим антикорупційним законом визначено і «громадський контроль», що забезпечується за рахунок діяльності Громадської ради при профільному Національному агентстві у кількості 15-и осіб, яка формується на основі проведення спеціального відкритого й прозорого конкурсу. Слід зауважити, що такі самі механізми контролю зі сторони громадськості прописані і в нормативно-правових актах, що регламентують діяльність інших суб'єктів у сфері протидії корупції. Водночас, не зважаючи на суттєві зміни, які пов'язані з удосконаленням відповідних процедур контролю громадськості за діяльністю суб'єктів у сфері протидії корупції, на практиці, вони далеко не завжди використовуються ефективно. В даному контексті, найбільш вагоме значення має підвищення загально-правової культури, свідомості та мотивації громадськості, а не лише наявність відповідних норм права.

Пропонуємо внести зміни до системи чинного вітчизняного законодавства, передбачивши: 1) такий інструментарій конкурсного відбору, який би забезпечив добір у склад членів Громадської ради при органах у сфері запобігання та протидії корупції лише осіб, які користуються абсолютним авторитетом у професійному середовищі та мінімізував би саму можливість застосування корупційної складової при процедурі конкурсного відбору; 2) обов'язковість проведення громадськими організаціями експертизи законопроектів на предмет наявності антикорупційних ризиків.

Аналіз міжнародного досвіду боротьби з корупцією свідчить про те, що за сучасних умов прояви корупції стали тими чинниками, що створюють реальну загрозу національній безпеці та демократичному розвитку більшості країн світу, негативно впливають на всі сторони суспільного життя. Чинники успішного запобігання корупції вже давно відомі та апробовані міжнародною спільнотою. Це, насамперед, відкритість влади, прозорість та зрозумілість процедур прийняття державних рішень, дієві механізми контролю за

діяльністю державних органів з боку громадянського суспільства, свобода слова, свобода та незалежність засобів масової інформації. Власне такий аналіз та відповідний вітчизняний інструментарій його імплементації свідчить про те, що не існує такої системи, яку можна сліпо наслідувати у межах вітчизняного організаційно-правового поля. Це ж саме підтверджує і досвід впровадження антикорупційних механізмів в Україні. Все ж, найбільш вдалі антикорупційні практики вже є розробленими та успішно імplementованими, тож варто користатися міжнародною допомогою, яка і спрямована на їх ефективне втілення. Водночас, лише запит суспільства і діяльність його основного представника – свідомої та проактивної громадськості – може забезпечити ефективність державної антикорупційної діяльності.

Обґрунтовано, що інтенсифікації участі інститутів громадянського суспільства у площині заходів щодо запобігання корупції істотним чином сприятимуть наступні заходи:

- детальна нормативна регламентація статусу, повноважень та форм поточного функціонування громадських антикорупційних організацій;
- удосконалення окремих приписів національного законодавства, які стосуються проблеми запобігання корупції, які, у тій чи іншій мірі, визначають методіку антикорупційної діяльності;
- перегляд існуючої моделі місцевого самоврядування, що передбачатиме ефективніший процес використання плебісциту як форми безпосереднього народовладдя та слугуватиме запорукою мобілізації суб'єктів приватного права у призмі подолання викликів, які постають перед національною правовою системою;
- підвищення транспарентності публічного управління на всіх рівнях функціонування державного апарату та органів місцевого самоврядування в Україні;
- імплементація передового та апробованого досвіду іноземних держав у сфері антикорупційної діяльності в усталену практику національного правозастосування [10].

Висновки. Таким чином, констатовано, що ефективність втілення антикорупційних заходів безпосередньо громадянськими суспільними інститутами залежить від рівня деталізації їх нормативного регламентування як на державному, так і локальному рівнях; інтеграції з міжнародними профільними експертами та використанням відповідного досвіду. Така правова конструкція дозволить істотно посилити роль громадянських інститутів в якості самостійних і незалежних організацій, адже наразі високим рівнем довіри суспільство наділяє насамперед незалежні інституції недержавного сектору. А в часи системної невизначеності й глобальної кризи концепт довіри є найважливішим фундаментом стійкості Держави та Нації, за що наразі і триває запекла боротьба й проливається кров українців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки: Закон України від 20.06.2022 № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text>
2. Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023-2025 роки: Постанова Кабінету Міністрів України; Програма, Заходи від 04.03.2023 № 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#Text>
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення: Закон України від 31.03.2020 р. № 552. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text>.
4. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 р. № 2768. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.
5. Гулак О. В., Головка Л. О., Головій Л. В. Юридична відповідальність за корупційні та пов'язані з нею правопорушення у сфері земельних правовідносин. *Право. Людина. Довкілля*. Випуск 1. Том 13. 2022. С. 73-80.
6. Гулак О. В., Курило В. І., Дубчак Л. М. До питання про шляхи подолання корупції в Україні. *Право та державне управління*. № 1. 2021. С. 196-201. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2021/31.pdf
7. Гулак О.В., Висоцький В.М., Ярмоленко Ю.В. Публічне адміністрування у сфері оподаткування аграрного сектору України. *Соціально-правові студії*. Львів. Випуск 2 (12), 2021. С. 65-71. DOI: 10.32518/2617-4162-2021-2-64-71.
8. Кириченко І. Соціальний капітал: довіра і толерантність – міра за міру. *Дзеркало тижня*. 2014. 28 лютого. № 7. URL: <https://dt.ua/socium/socialniy-kapital-dovira-i-tolerantnist-mira-za-miru-.html>
9. Трепак В.М. Інститути громадянського суспільства як суб'єкти протидії корупції в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. Том 31 (70). № 4. 2020. DOI <https://doi.org/10.32838/1606-3716/2020.4/33>
10. Заяць Б. Р. Роль інститутів громадянського суспільства у процесі запобігання корупції в органах державної влади та органах місцевого самоврядування України: адміністративно-правовий вимір: дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії) за спеціальністю 081 – Право. Львівський державний університет внутрішніх справ, Львів, 2021. 210 с.
11. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
12. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 року № 1700-VII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>

13. Альтернативний звіт з оцінки ефективності впровадження державної антикорупційної політики / М.І. Хавронюк та ін. ; за заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ, 2017. 445 с.

14. Olena Gulak; Andrii Halai; Iuliia Iarmolenko; Oleksandr Spodynskyi; Nataliia Kapitanenko (2023). Public control over the activities of the State Bureau of Investigation: A comparative analysis. *Cuestiones Políticas*. Vol. 41 (77). P. 584-595. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4177.39>.

REFERENCES:

1. Pro zasady derzhavnoi antykoruptsiinoi polityky na 2021-2025 roky. (2022, June 20). [On the foundations of the state anti-corruption policy for 2021-2025]. *Zakon Ukrainy № 2322-IXI*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text> [in Ukrainian].

2. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi antykoruptsiinoi prohramy na 2023-2025 roky. (2023, March 4). [On the approval of the State anti-corruption program for 2023-2025]. *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 220*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

3. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchyykh aktiv Ukrainy shchodo umov obihu zemel silskohospodarskoho pryznachennia. (2020, March 3). [On making changes to some legislative acts of Ukraine regarding the terms of circulation of agricultural land]. *Zakon Ukrainy № 552*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text> [in Ukrainian].

4. Zemelnyi kodeks Ukrainy. (2021, October 25). [Land Code of Ukraine]. *Zakon Ukrainy № 2768*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> [in Ukrainian].

5. Hulak, O.V., Holovko, L.O., Holovii, L.V. (2022). Yurydychna vidpovidalnist za koruptsiini ta poviazani z neiu pravoporushennia u sferi zemelnykh pravovidnosyn. [Legal responsibility for corruption and related offenses in the field of land relations]. *Pravo. Liudyna. Dovkillia*. Vypusk 1. Tom 13. 73-80. [in Ukrainian].

6. Hulak, O. V., Kurylo, V. I., Dubchak, L. M. (2021). Do pytannia pro shliakhy podolannia koruptsii v Ukraini. [To the question of ways to overcome corruption in Ukraine]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia*. № 1. 196-201. Retrieved from: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2021/31.pdf [in Ukrainian].

7. Hulak, O.V., Vysotskyi, V.M., Yarmolenko, Yu.V. (2021). Publichne administruvannia u sferi opodatkuvannia aharnoho sektoru Ukrainy. [Public administration in the field of taxation of the agrarian sector of Ukraine]. *Sotsialno-pravovi studii*. Vypusk 2 (12). 65-71. Retrieved from: 10.32518/2617-4162-2021-2-64-71. [in Ukrainian].

8. Kyrychenko, I. (2014, February 28). Sotsialnyi kapital: dovira i tolerantnist – mira za miru. [Social capital: trust and tolerance - measure by measure]. *Dzerkalo tyzhnia*. № 7. Retrieved from: <https://dt.ua/socium/socialniy-kapital-dovira-i-tolerantnist-mira-za-miru-.html> [in Ukrainian].

9. Trepak, V.M. (2020). Instytuty hromadianskoho suspilstva yak subiekty protydii koruptsii v Ukraini. [Institutions of civil society as subjects of anti-corruption in Ukraine]. *Veheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriya: yurydychni nauky*. Tom 31 (70). № 4. Retrieved from: <https://doi.org/10.32838/1606-3716/2020.4/33> [in Ukrainian].

10. Zaiats, B. R. (2021). Rol instytutiv hromadianskoho suspilstva u protsesi zapobihannia koruptsii v orhanakh derzhavnoi vlady ta orhanakh mistsevoho samovriaduvannia Ukrainy: administratyvno-pravovyi vymir. [The role of civil society institutions in the process of preventing corruption in state authorities and local self-government bodies of Ukraine: administrative and legal dimension]. *Dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata yurydychnykh nauk (doktora filosofii) za spetsialnistiu 081 – Pravo*. Lvivskiy derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. Lviv. 210. [in Ukrainian].

11. Konstytutsiia Ukrainy. (1996, June 28). [Constitution of Ukraine]. *Zakon Ukrainy № 254k/96-VR*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

12. Pro zapobihannia koruptsii. (2014, October 14). [On prevention of corruption]. *Zakon Ukrainy № 1700-VII*. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18> [in Ukrainian].

13. Khavroniuk, M.I. (Ed). ta inshi.. (2017). Alternatyvnyi zvit z otsinky efektyvnosti vprovadzhenia derzhavnoi antykoruptsiinoi polityky. [Alternative report on the evaluation of the effectiveness of the implementation of the state anti-corruption policy]. Kyiv. 445. [in Ukrainian].

14. Olena Gulak, Andrii Halai, Iuliia Iarmolenko, Oleksandr Spodynskyi, Nataliia Kapitanenko (2023). Public control over the activities of the State Bureau of Investigation: A comparative analysis. *Cuestiones Políticas*. Vol. 41 (77). 584-595. Retrieved from: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4177.39> [in English].

Стаття надійшла до редакції: 5.11.2023